

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Magony-Biró Kata

A Feltámadás Kongregációjának a bolgár unitus hívek körében végzett missziója az Oszmán Birodalomban (1863-1903)

**Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Történelemtudományi Doktori Iskola (Vezető: Dr. Óze Sándor DSc)
Témavezető: Illés Pál Attila (PhD)**

Budapest
2023

I. Az értekezés témája, a kutatás előzményei és az értekezés célkitűzései

Értekezésem témája egy lengyel alapítású klerikus szerzeteskongregációnak, a Feltámadás Kongregációjának a bolgár unitus hívek körében végzett missziós tevékenysége a 19. század második felében (1863-1903) az Oszmán Birodalom északkelet-trákiai területén. A nemzeti függetlenségüktől és virágzó keresztény államiságuktól az oszmán hódítás, vallási önállóságuktól pedig a Konstantinápolyi Patriarchátus által megfosztott bolgár lakosság kisebb csoportjai 1859-ben és 1860-ban vallási unióra, egységre léptek a Szentszékkal. Ők a bulgáriai unitusok, akik a katolikus egyházban bizánci-szláv rítusukkal (bizánci szertartásrend és egyházi szláv liturgikus nyelv) a bizánci hagyomány őrzői, ugyanakkor teljes hitbeli és kormányzati egységben vannak a Szentszékkal. A rend tagjait, a rezurrekcionistákat azért küldte IX. Pius pápa a bolgárok lakta területekre, hogy az 1860-61-ben kibontakozó, majd azt követően rendkívül sok támadást elszenvedett bolgár unió mozgalomnak a segítségére legyenek, az unitussá lett és a katolikus hitben megmaradt híveknek támogatást adjanak, továbbá hogy bolgár papokat és katolikus világi értelmiséget neveljenek ki a bolgárság számára. A szerzeteskongregáció bolgárok körében kifejtett munkássága a lelkipásztori tevékenységen túl magába foglalta az oktatás-nevelés feladatkörét, a papi és szerzetesi hivatásbresztést, és a papnevelést-papképzést.

A kutatás előzménye volt Isten Szolgája Bogdan Jański (1807-1840) életművének megismerése. Ennek a kutatásnak a témája magába foglalta az 1831 után létrejövő párizsi lengyel emigráció laikus, katolikus társadalmi gondolkodójának és apostolának: Bogdan Jańskinak az életútját, társadalmi gondolkodását, és az 1830-as évekhez köthető széleskörű tudományos, közösség-szervező és apostoli tevékenységét, közösség-alapításait, valamint szellemi-lelki örökségét. Jański alapította meg a Feltámadás Kongregációját. Ugyancsak az értekezés témájához kapcsolódó kutatómunkát előzte meg a Feltámadás Kongregációjának mélyreható megismerése és a rend történelemben betöltött tevékenységének felkutatása. A Jański által 1836-ban Párizsban alapított közösségből 1842 húsvétvasárnapjának hajnalán Rómában egy pápai jogú papi szerzeteskongregáció született, a Feltámadás Kongregációja, melynek tagjai felszentelt papként, diakónusként vagy fogadalmat tett szerzetesként működnek világszerte latin és bizánci rítusban.

Kutatásaim célja a Feltámadás Kongregációjának bulgáriai missziós működésének feltérképezése és tevékenységének mélyebb rétegű megismerése-megértése volt az 1863-1903 közötti időszakra fókuszálva, hogy aztán a rend bulgáriai tevékenységéről ránk maradt kéziratok és nyomtatott források (indokoltan szűkített hányadának) tudományos feldolgozásával a hazánkban kevésbé ismert szerzeteskongregációnak a bulgáriai munkásságát bemutassam. Ez volt tehát az értekezésem elsőrendű célja. Mindez a tevékenység elválaszthatatlanul kapcsolódott a bolgárság unió mozgalma után megszülető bolgár unitus közösségekhez és azok további sorsához, amely témáról a magyar teológiai és történettudományi szakirodalomban igen kevés monográfia áll a rendelkezésünkre. Ezért másodsorban célkitűzésem volt, hogy alapvető információkat magyar nyelven is közöljek a bolgár, bizánci-szláv rítusú katolicizmus megszületéséről és későbbi történetéről. További célom volt a rezurrekcionisták bulgáriai unitusok között végzett 19. századi tevékenységének

bemutatásával az is, hogy előtte nagy vonalakban felvázoljam a Szentszéknek a keleti keresztény területekre irányuló missziós koncepciójára és arra, hogy miként viszonyult a görögkeleti keresztényekhez. Az igencsak összetett „keleti kérdés”, mely a 19. század európai nemzetközi politikájában megjelenik, közvetlenül érinti kutatási témámat. A kongregáció fáradozásainak bemutatása előtt kitértem a bolgárság politikatörténeti, egyháztörténeti hátterére is. A kongregáció bulgáriai missziója politikai érdekektől mentesen alakult meg és a bolgár unitusok hitéletét igyekezett szolgálni, azonban a bolgár unitusok komoly támadást tapasztaltak meg a bolgár unió rövid felívelő szakasza után. Ezért igyekeztem kitérni azokra a tényezőkre is, hogy a rezurrekcionista misszió támogatói vagy éppen ellenzői milyen vallási, politikai vagy egyéb motivációból segítették, vagy akadályozták a rezurrekcionisták tevékenységét. Szerettem volna emléket állítani azoknak a lengyel, bolgár, olasz, francia, német rezurrekcionista szerzetespapoknak és testvéreknek, akiket a források a bulgáriai misszióban végzett tevékenység vonatkozásában megemlítenek, közülük is kiemelten azoknak, akik odaadó lelkületükkel a felebaráti szeretet különleges példáját adták. Ezeken túl szerettem volna megemlékezni néhány kiemelkedő bolgár személyről, aki a rezurrekcionisták iskolájába, szemináriumába járt, és aki a rezurrekcionisták intézményeiben megszerzett tudás után a helyi lakosságból kikerülve csatlakozott a kongregációhoz és szerzetesként, szerzetespapként szolgált a népét, vagy egyenesen főpásztorként vezette a Bolgár Bizánci-szláv rítusú Katolikus Egyházat. Céлом volt a bolgárföldi rezurrekcionista missziós tevékenység és az ahhoz tartozó intézmények térbeli bemutatása is a vizsgált időszakban. Végül intenzíven foglalkoztatott annak kiderítése, hogy egy többségében lengyelekből álló szerzetesi közösség saját kulturális csatornáján és missziós nyelvén keresztül miként tudta szolgálni az unitus, bizánci tradíciót őrző bolgárokat.

II. A kutatás módszertana és a követett megközelítés, a kutatás tárgyát képező források és a kutatás időbeli és térbeli kiterjedése, valamint az értekezés felépítése

Megközelítés és módszertan: A munkafolyamat során a forráscsoportok kiválasztása, a források feldolgozása, valamint a forrásokból megszerzett információk tekintetében és a történeti folyamatok és összefüggések feltárása vonatkozásában José Ortega y Gasset spanyol egzisztencialista filozófus azon történetfilozófiai megközelítését alkalmaztam, melyet a Korunk feladata című művének 10. fejezetében (A nézőpont tana) fejt ki a megismerés kapcsán a nézőpontról, a perspektíváról. Ortega y Gasset ebben az utolsó fejezetében írja le többek közt azt, hogy a megismerés igazságok szerzése, és minden megismerés valamilyen perspektívából történik. Az a tény pedig, hogy különböző individuumok másként látják/érezik ugyanazt az adott valóságot, nem csorbítja benyomásukat, hiszen a valóságnak végtelen sok perspektívája van.

Kutatómunkám során a “perspektíva”, a nézőpont a rezurrekcionista missziót szervező, abban tevékenykedő atyák és testvérek szemszögéből; az ő megtapasztalásaik, beszámolóik által adott számomra lehetőséget arra, hogy betekintést nyerjek, igazságokhoz jussak és ismereteket kapjak bulgáriai apostoli tevékenységükről, hogy azt tudományos szinten feldolgozva öntsem formába. Nem vállalkozhattam egyszerre több perspektíva megragadására és tudományos visszatükrözésére. Ennek oka, hogy a kutatómunkám során felkeresett levéltárakban nem találtam olyan forrásokat, amelyek segítségével más nézőpontok-csoportok

megtapasztalásait, emlékeit vizsgálhattam volna; továbbá túlfeszítette volna egy értekezés kereteit a több nézőpontú bemutatás. A rezurrekcionisták római archívumában található, kutatási témám szempontjából releváns források tekintetében két szempontból is indokolt volt a szűkítés és a fókuszálás: a különböző forráscsoportok szempontjából és kronológiai szempontból is. Ortega y Gasset fogalmaival élve kutatómunkám “különböző individuumai” a bulgáriai missziós munka tevékeny alanyai és a misszióval kapcsolatban álló személyek; továbbá a “korszak” a 19. század második fele; végül a “nemzedék” pedig az újjászülető, teljes függetlenségét megszerezni vágyó bolgárság trákiai városi és vidéki lakossága.

A kutató és forrásfeldolgozó folyamatban céлом egyrészt a történeti események felkutatása és értékelése volt a bolgár unió után megszülető, kelet-trákiai bizánci-szláv rítusú bolgár közösség sorsa tekintetében és rezurrekcionistáknak a bolgár unitusok közt végzett munkássága vonatkozásában. Céлом volt az is, hogy a rezurrekcionista kongregáció bulgáriai missziós tevékenységét minél sokoldalúbban mutassam be. Ezért születtek meg a missziós tevékenységet bemutató fejezet alfjezetei, valamint az a gondolat, hogy a lengyel alapítású kongregáció összetett munkájának egyedi vonásai is megelevenedjenek. Harmadrészt céлом volt, hogy a források feldolgozásával nyert adatokat, eseményeket, jelenségeket integrálni tudjam egy történeti folyamatba. Szemem előtt tartottam a sokoldalúságra való törekvést és az adatok helyes kiválogatására való törekvést is.

A kutató- és forrásfeldolgozó folyamat után a tudományos formába öntésénél több megközelítéssel élve próbáltam a Feltámadás Kongregációjának bulgáriai tevékenységét bemutatni. Kronológiai megközelítéssel éltem akkor, amikor a Feltámadás Kongregációjának bulgáriai missziós tevékenysége tekintetében először általánosságban írtam a misszióról: egy időrendi-térbeli elhelyezéssel kezdve munkámat. Ugyancsak ezt a megközelítést alkalmaztam, amikor kronológiákat, valamint uralkodói- és egyházi méltóságviselői táblázatokat illesztettem a függelékbe. Topográfiai megközelítést egyrészt a misszió időbeli-térbeli kiterjedése tárgyalásakor alkalmaztam, továbbá a térképmelléletek készítésekor, amelyek a rezurrekcionisták apostoli tevékenységét jelenítik meg és a missziós munka során létesített intézményeiket lokalizálják. Az életrajzi megközelítés is megjelent a munkámban: ez a rezurrekcionisták tollából származó visszaemlékezések, emlékiratok feldolgozása által, valamint azok idézésével valósult meg.

A vizsgált források és a kutatás időbeli és térbeli kiterjedése: A kutatómunkám során vizsgált forrásokról és fellelhetőségükről a következőket érdemes tudni. Kutatásaim alapját a krakkói Biblioteka Książąt Czartoryskich – Dział Archiwum i Zbiór Rękopisów Czartoryskich levéltári és kéziratári gyűjteményében, valamint a Biblioteka Jagiellońskában és a Feltámadás Kongregációjának római levéltárában (Archivio della Congregazione della Risurrezione di Nostro Signore Gesù Cristo) talált nyomtatványok és a korabeli sajtó nyomtatott anyaga, kisebb hányadában kéziratok források alapozták meg. A vizsgálatom tárgyát képező források javarészt lengyel és francia nyelven, kisebb részben latin, olasz és német nyelven íródtak.

A vizsgált források rendeltetésüket, tartalmukat tekintve: a) levelek a bulgáriai rezurrekcionista misszió elöljáróitól és a rezurrekcionista kongregáció általános rendfőnökeiktől, b) a rezurrekcionisták bulgáriai missziójának elöljárói jelentései, beszámolóit, c) oktatást és képzést szabályozó dokumentumok: az edirnei,

rezurrekcionista rend által fenntartott Bolgár Katolikus Gimnázium és Internátus szervezeti és működési mechanizmusát leíró források, a nevelést érintő dokumentumok, iskolai értesítők, a rezurrekcionista által létesített edirnei Missziós Szeminárium oktatási-képzési munkatervei és évkönyvei, d) a missziót támogató társulatok kiadványai, e) a korabeli lengyel (és francia) sajtóban megjelent tudományos és ismeretterjesztő közlemények, levélrészlet közlések és fotográfiák, f) történeti összefoglalók, történeti eseményt leíró dokumentumok, g) káptalani jegyzőkönyv 1895-ből, h) egyéb dokumentumok (épületalaprajzok és egy költségvetést leíró dokumentum 1872-ből).

A kutatás időbeli kerete az 1863 és 1903 közötti évtizedeket öleli fel. A vizsgált időszak kezdő időpontját egy jó határpontot kijelölő esemény adja, ugyanis 1863 nyarán érkeztek meg az első rezurrekcionista bolgárok lakta területre és ebben az évben nyílt meg első iskolájuk. Két szempont azt indokolta, hogy a lezáró időpont egy 40 év hosszúságú időintervallum végpontja, tehát az 1903-as év legyen. Egy részről az, hogy a korabeli lengyel sajtó forrásai és az iskolai évkönyvek, előljárói jelentések az 1860-as, 1870-es, 1880-as és 1890-es évekből adnak tudósítást a rezurrekcionista működéséről, valamint két fontos forrás az 1900-as és az 1902-es év állapotairól tudósít, ugyanakkor a 20. század első évtizedeiből már vajmi kevés ilyen forrást találni. Más részről pedig az, hogy 40 év egy jól behatárolható szakasz, amelyben lehetőség van különböző folyamatok, változások feltérképezésére és a misszió életében, helyzetében történő változások megfigyelésére. A térbeli, horizontális keretet az Oszmán Birodalom északkelet-trákiai régiója, azon belül is annak bolgárok lakta települései adják, különös tekintettel Edirne/Odrin városára. A missziós tevékenység ugyanakkor nem csupán Edirne városában és a vonzáskörzetében található kisebb-nagyobb falvakban, városokban bontakozott ki, hanem Malko Tarnovóban és később Stara Zagorában is.

Az értekezés felépítése: Az értekezés felépítésének ívét a kronologikus elv adja. Az első egység a kortörténeti, egyháztörténeti háttér bemutatása. A második egységben fejtem ki az általam vizsgált időszak vonatkozásában a rezurrekcionista szerzeteskongregáció bulgáriai működését: elsőként szólok a pápai felkéréstől a misszió megalapításáig terjedő időszakról; ezek után következik a Feltámadás Kongregációjának bulgáriai területen kibontakoztatott missziójának általános bemutatása; ezt követően a missziós tevékenység konkrét területei kerülnek részletes bemutatásra; majd képet kapunk a kongregáció háborús helyzetben önként vállalt szolgálatáról, külön fejezet sorolja fel a szerzeteskongregáció bulgáriai apostoli tevékenységének egyedi jegyeit, végül felvázolásra kerülnek a bulgáriai misszió magyar kapcsolódásai. A harmadik egység a vizsgált időszakon túlmutató missziós tevékenységet és az apostolkodás jelenkori helyzetképét mutatja be, kitér a bulgáriai unitus egyháznak a vizsgált időszakot követő további sorsára és jelenére. A disszertáció függelékkel van ellátva, amelyben a misszióban szolgáló személyek jegyzékét tartalmazó táblázatok, térképmelléletek, forrásdokumentumok szerkesztett másai, életrajzi táblázat, kronológiák, archontológiák és forrásdokumentumokról készült fotográfiák és a misszió életéből ránk maradt korabeli fotográfiák vannak.

III. Az értekezés főbb eredményei

A témában eddig megjelent tudományos munkák egy részről a lengyel és bolgár nyelven fennmaradt források bemutatásával és értékelésével foglalkoznak a lengyelek unitus missziója tekintetében, széleskörűen kitérve az uniós mozgalom politikatörténeti hátterére is (Wojciech Józwiak: *Piśmiennictwo polskiej misji unickiej na terenie Bułgarii w drugiej połowie XIX wieku*). Másrészt a rezurekcionisták szerepvállalásáról szólnak az unitus papság képzésében, bemutatva, hogy milyen intézményeket hozott létre a kongregáció a jövőbeli bolgár papság kinevelésére (Wojciech Mleczo: *Wkład zmartwychwstańców w formację duchowieństwa unickiego*). Ezeken túl a papképzésről kaphatunk belőlük képet a rezurekcionisták elméleti, pedagógiai műveiben és papnevelő gyakorlatában (Wojciech Mleczo: *Nauka i świętość: formacja kapłańska w myśli i działalności Zmartwychwstańców*).

Az értekezés a következőkben hoz új eredményeket:

1. A misszió megalapításának háttéré és a Szentszéktől érkező alapítási célok felvázolása után a korabeli nyomtatványok, előljárai jelentések, naplóbejegyzések alapján szisztematikusan felsorolásra kerülnek, hogy milyen személyek vagy csoportosulások voltak támadói, akadályozói a rezurekcionisták missziós erőfeszítéseknek (a bolgár görögkeleti papság és a bolgár görögkeleti hívek; a Konstantinápolyi Patriarchátus és a bolgár területeken működő görög metropoliták; az orosz kormány és annak az Oszmán Birodalomban működő követi valamint ügynökei; eleinte a helyi török hatóságok; a protestáns prédikátorok és a protestáns sajtó), illetve milyen egyéb nehézségek gyengítették a missziós munkát (a bolgár nyelv megtanulása; a támogatásra szorulás ténye; a rezurekcionisták és más katolikus rendek közti ellentétes nézőpontok ütközése és a köztük kialakult rivalizálás; a bulgáriai missziós közösség tagjai közt kialakult szemléletbeli különbségek). Egy 1872-ből fennmaradt missziós költségvetési dokumentumból, az előljáró jelentésekből, az iskolai értesítőkből valamint kegyes társulatok nyomtatványaiból megtudjuk azt is, hogy pontosan kik voltak a támogatói a misszióknak (Congregatio de Propaganda Fide, a Lyoni Hitterjesztési Társulat, a francia L' Oeuvre des Ecoles d' Orient, katolikus uralkodók és kormányaik – közülük kiemelkedik III. Napóleon francia kormányzata és Ferenc József – , a francia, lengyel, német főpapság és alsópapság számos képviselője és megannyi személy a lengyel és francia világi előkelőségből; hazánkban pedig Simor János esztergomi érsek, valamint a Budapesti Szent László Missziós Társulat is).

2. A források feldolgozása által sikerült rekonstruálni a bulgáriai rezurekcionista misszió történetének 19. század második felére fókuszáló eseménytörténetét 1863 és 1903 között. A dolgozat függelékébe épített kronológiák segítségével megismerkedhetünk a misszió történetének fontosabb eseményeivel a misszió alapításától egészen napjainkig.

3. A dolgozat összegyűjti a bulgáriai misszióba becsatlakozó rezurekcionista személyeket. Az 1863-1903 közötti időszakot vizsgálva a misszióban működő személyekre vonatkozóan a függelékben található első táblázat jelöli a misszióba csatlakozó személyek nevét, közösségbe csatlakozásuk évszámát, egyházi életállapotukat, nemzetiségüket, és - ahol a források erre is kitérnek - a szertartásrendjüket is. Túlnyomó része

a missziós szerzetesközösségnek áldozópapi hivatásában szolgált, de voltak szerzetes testvérek és egy állandó diakónus testvér is. A misszióban szolgálók majdnem fele lengyel nemzetiségű volt; és szépen képviselték magukat a kongregáció Itáliából érkező tagjai is. Szerényebb létszámban franciák is szolgáltak a misszióban. Nem kellett sok évet várni, és a helyi bolgárságból is csatlakoztak a rezurrekcionista rendhez és legtöbb esetben keleti rítusú szerzetespapként szolgálták a bolgár unitus híveket. A misszióban szolgáló rendtagok száma az évek során folyamatosan nőtt. 1932 után a rezurrekcionisták bulgáriai közösségét hosszú évtizedeken keresztül csakis bolgár rezurrekcionisták alkották.

4. A rezurrekcionisták bolgárok közt végzett missziós fáradozásainak helyszíneit Josephus Schaeffer CR missziótörténeti munkája, az előljárói jelentések, az iskolai értesítők és lengyel sajtóban megjelent közlemények adta információk segítségével össze lehetett gyűjteni. A függelékben található első és második térképmelléklettel a rezurrekcionista misszió térbeli kiterjedését is sikerült rekonstruálni az 1872-es évre vonatkozóan, Tomasz Brzeska CR 1872-ből származó előljárói jelentése alapján. A missziós munka az Oszmán Birodalomhoz tartozó Trákia északkeleti részén bontakozott ki Edirnében és a vonzáskörzetéhez tartozó kisebb-nagyobb városokban, falvakban (Akbunar, Devedere, Dervistepe, Elagijum, Kajadjik, Kirklesie, Pokrovan, Soudjak, Toposlar) valamint Malko Tarnovo és Stara Zagora városaiban.

5. A Feltámadás Kongregációjának a bolgárság körében kibontakoztatott missziós tevékenysége több területet érintett: a lelkipásztori szolgálatot, az oktatás-nevelést, a papi és szerzetesi hivatásébresztést, a papképzést és tanárképzést, a katolikus hit védelmét és a Szentírás bolgár nyelvre fordítását; s ezeken túl nem megszokott területeket is: segítségnyújtást a gyógyászatban, életmentést, sebesültgondozást, betegápolást, gyermekmentést és menedéknyújtást a háború idején.

6. A rezurrekcionista kongregáció bolgárföldön létesített intézményei egymást követve, alapos bemutatásra kerültek a források alapján. Ez azért releváns, mert a témában rendelkezésre álló szakirodalomban ugyan tájékozódhatunk a különböző intézményekről, de nem ilyen módon strukturálva és rövidebb terjedelemben. A Feltámadás Kongregációja a vizsgált időszakban elemi iskolákat (Akbunar, Edirne, Edirne-Kaik, Malko Tarnovo, Toposlar), egy 7 évfolyamos gimnáziumot alapított internátussal Edirnében. Az oktatási intézmények legmagasabb fokán az előkészítő képző állt világiak számára ugyancsak Edirnében. Rendkívül fontos, hogy a rezurrekcionisták elemi iskoláiban a tanulók tandíjmentesen részesülhettek az oktatásban. Az edirnei gimnáziumban a rászoruló bolgár tanulók ugyancsak térítésmentesen tanulhattak; a jómódú bolgár családok és más nemzetiségű (latin katolikus: olasz, német, francia valamint görögkeleti keresztény: görög és örmény) vagy más vallású (zsidó vagy muszlim) módos családok ugyanakkor tandíj fejében taníttatták gyermekeiket a rezurrekcionisták edirnei középiskolájában. Az edirnei gimnázium vezetése mellett egy ipari szakmákra felkészítő szakiskolát is nyitott a kongregáció és egy felsőfokú előkészítő képzőt. A szerzetesi és papi hivatásébresztés, a megszentelt és/vagy egyházi életre hívás lelki intézménye a tanulói kezdeményezésre megalakult Hivatásból fakadó Istenanya Testvérület volt az edirnei internátusban, mely egy olyan lelki közösség volt, amelyben a testvéri közösség tagjai nap mint nap imádkoztak, lelkiismeret vizsgálatot tartottak, és megerősítették egymást a papi hivatásra való elköteleződésben. Edirnében a kisszemináriumi

intézményforma is működött, és megalakult a bolgár katolikus papság képzésére a missziós papi szeminárium is. A rezurrekcionisták bulgáriai misszióját nagyban segítette a megalakult edirnei nyomda, amelyben bolgár nyelvű iskolai tankönyveket, lelkiségi könyveket, teológiai képzést segítő munkákat nyomtattak.

7. A kongregáció lelkipásztori tevékenysége a liturgia ünneplésében, a szentségek kiszolgáltatásában, betegek látogatásában, gyászliturgiák végzésében nyilvánult meg, mindemellett a kongregáció missziós tevékenysége az apostoli körutak révén bontakozott ki. A rezurrekcionisták lelkipásztori munkájához szorosan kapcsolódott a bolgár nép hitismeretekre való tanítása is. Ezt abban a kontextusban kell még inkább értékelnünk, hogy tudatában vagyunk a 19. századi bulgáriai pravoszláv vallásosság bizonyos babonás, eltorzult gyakorlatainak; továbbá, hogy tudjuk azt, hogy a görögkeleti papság szolgálatára nem volt kifejezetten jellemző a hívő népet tanítani akaró attitűd; s nem felejtjük el, hogy az oszmán hódítást követően a bolgár egyház a birodalom által preferált iszlám vallás mellett alárendelt helyzetbe került, így századokon át a hit és a vallásos gyakorlat korlátozva fejlődhetett csak tovább. A rezurrekcionisták révén növekedésnek indult az unitus híveket szolgáló templomok, kápolnák száma, melyek lelkipásztori ellátásáról, díszítéséről a rezurrekcionisták gondoskodtak. A rezurrekcionisták tiszteletet tanúsítva alkalmazkodtak a bolgárság nyelvéhez és keleti keresztény hagyományaihoz, néhány áldozópapjuk rítust váltott. Nem akartak latinizálni. Missziós munkájuk során két rítusban szolgálták a híveket.

8. A rezurrekcionisták másik fő tevékenysége az oktatás-nevelés területén elemi iskolák és egy 7 évfolyamos gimnázium alapításában és vezetésében nyilvánult meg. A dolgozat alaposságra törekedve igyekszik bemutatni a rezurrekcionisták leghosszabb ideig bolgár területen fennálló intézményét: a rezurrekcionisták edirnei iskolakomplexumát, amelyet elemi iskolai és gimnáziumi oktatásban való részesülés céljából látogattak a növendékek bentlakásos tanulóként vagy bejáró tanulóként. Az idegen országokból érkező támogatások, az európai adománygyűjtő körutak és a módosabb diákok után befizetett tandíjak adták ki azt az összeget, amelyből fenn tudták tartani intézményeiket, gondoskodni tudtak az internátusban tanuló gyermekek ellátásáról, így biztosították, hogy az internátus tanulóinak több, mint fele és az összes elemi iskolába járó bolgár tanuló tandíjmentes oktatásban részesülhetett. A bolgárság adta a tanulók legnagyobb hányadát. A bolgár tanulók túlnyomó része török fennhatóság alá tartozó területről való volt, s jóval kisebb hányada érkezett a Bolgár Fejedelemségből. Az edirnei iskolakomplexumban a nevelőtestület túlnyomó részét rezurrekcionisták tették ki, mellettük azonban világi tanítók, tanárok is tanítottak, és volt példa világi pap tanítására is. Megvolt annak a gyakorlata, hogy a kongregáció az iskolájában nevelkedett bolgár tanítványaiból is meghívja az alkalmas személyeket a tanítói, tanári szolgálatra. A gimnázium oktatói a tanításból való visszavonulásuk után az Oszmán Birodalom adta állami nyugdíjazásban részesültek. A tanulók minden tanév végén részben-nyilvános vizsgát, és a hetedik gimnáziumi év végén érettségi vizsgát tettek. Ausztria, Svájc és Franciaország egyetemei minden előzetes vizsga nélkül felvették azokat a rezurrekcionisták gimnáziumában végzett tanulókat, akik a gimnáziumban tantárgyaikat dicsérettel végezték el. A kongregáció tagjai az elemi iskolában és gimnáziumban egyaránt nagy hangsúlyt fektettek az anyanyelvi kultúra és hagyomány ápolására (bolgár nyelv, egyházi szláv nyelv, kalligráfia) a hit oktatására (a keresztény hit alaptételei, üdvösségtörténet) majd a gimnáziumban mindezek meghagyásával a természettudományos tárgyak tanítására (aritmetika,

algebra, geometria, fizika, kémia, asztronómia, fiziológia-higiénia, természetrajz); és az iskola humán vonalát is erősítve az idegen nyelvek oktatására (francia, latin, német, és török nyelvek). A művészeti nevelés a kalligráfia, a rajz és ének-zene órák során és a hangszertanulás lehetőségében bontakozott ki. A testnevelés gimnasztika keretében valósult meg. Az iskola virágzó korszakában Trákia mellett nagy számban érkeztek tanulók a Bolgár Fejedelemség területéről, sőt Macedóniából és más országokból is.

9. A kongregáció tevékenysége a bolgár missziós szeminárium vezetésével a jövőbeli bolgár papság nevelésében és teológiai képzésben is megnyilvánult. A papi hivatások megszületésében és megmaradásában komoly szeretet játszott az internátusban megszülető Hivatásból fakadó Istenanya Testvérület. A szemináriumban tanulók száma és az áldozópappá szenteltek száma egy ideig fokozatos növekedést, majd csökkenést mutatott. Amíg működött az intézmény, szinte az összes trákiai áldozópapot ebben a szemináriumban készítették fel a papságra. A szeminárium a bizánci és latin rítusú papnövendékek számára egyaránt biztosította a papságra való felkészülést. Az intézmény egyházmegyes papokat és szerzetespapokat adott a bolgár katolikus egyháznak.

10. Külön fejezetben foglalkozik a dolgozat a misszió jellegzetességeivel.

A missziós atyák komoly erőfeszítésekkel alkalmazkodtak a bolgárság kultúrájához, megtanulva nyelvüket, átvéve egyházi naptárukat, betartva egyházfegyelmi előírásaikat, böjtölési szokásaikat, tiszteletben tartva rítusukat, liturgikus nyelvüket. Különleges figyelmet fordítottak tanító tevékenységükben bolgárság identitásának megőrzésére, ápolására. Az anyanyelv és a liturgikus nyelv ismeretéhez, kiműveléséhez kapcsolódtak az “olvasás és írás bolgárral”, az “olvasás egyházi szláv nyelven” és a “kalligráfia” tárgyak az elemi iskola osztályaiban; a gimnáziumban pedig a “bolgár nyelv”, az “egyházi szláv nyelv” és ugyancsak a “kalligráfia” nevű tantárgyak. A kongregáció tagjai bolgár nyelvre fordítottak vagy ezen a nyelven írták meg iskolai célra készített tankönyveiket és más irodalmi műveket is. Két rezurrekcionista fordítói fáradozásának köszönhetően pedig elkészült az Újszövetségi Szentírás bolgár nyelvre fordítása. A zenei nevelésben többek közt a bolgár profán énekhagyományt és a bolgár szakrális énekhagyományt is közvetítették a tanulók felé.

A misszió jellegzetessége közé tartozik, hogy rezurrekcionista atyák két rítusban (latin és bizánci-szláv) tudták szolgálni a híveket. Kinevelt bizánci rítusú papjaik jellegzetessége volt, hogy közülük sokan önként vállalták a cölibátust. Kiemelt hangsúlyt kapott mind a rájuk bízott hívek, mind a rájuk bízott tanulók katekézisben való részesítése. A rezurrekcionista atyák a rászoruló családok gyermekeinek tandíjmentes oktatást és ellátást biztosítottak, és a misszió bizonytalan anyagi háttere miatt rendkívül odaadó fáradozás jellemezte őket a rászoruló tanulók megsegítésére. A kongregáció tagjai a tiszteleten és a bizalmon alapuló kapcsolatot építettek ki az internátusban tanulókkal.

A missziós munka során a túlnyomórészt bizánci-szláv rítusú bolgárság vallásos gyakorlatába bekerültek olyan vallásos tevékenységek, ájtatossági formák is, melyek a nyugati egyház vallásos gyakorlatában jellemzőek. A rezurrekcionista áldozópapok, testvérek és a rezurrekcionista nővérek révén az unitus bolgárok számára ismertté váltak vagy vallásos gyakorlataikba egyenesen beépültek a keleti vallásos gyakorlatból

hiányzó liturgikus cselekedetek is: a Jézus Szíve-tisztelet, a Szűz Mária tiszteletére imádkozott Mária-ájtatosságok, Szűz Mária Szeplőtelen fogantatásáról való megemlékezés, a szentolvasó imádkozása, a skapuláré viselése. Ezen túl az Oltáriszentség előtti hódolat és imádás is jelen volt a rezurrekcionisták bulgáriai missziójában, noha a keleti egyházban nem alakult ki külön az Eucharisztia imádása céljából szentségimádási szertartás. A tanulók órarendjében a francia, német, latin nyelvi órák mind a nyugat-európai kultúrához kapcsolhatók, amelyeket tekintélyes heti óraszámokban tanultak a rezurrekcionisták gimnáziumának növendékei. Különösen a francia kulturális hatás emelkedik ki. Sajátos lengyel hagyományból építkező jegyek is kitapinthatók a bulgáriai misszió internátusában: az egyik ilyen gyakorlat a Hivatásból fakadó Istenanya Testvérület tagjainak egyik állandó imaszándéka volt Oroszország megtéréséért, a másik pedig az edirnei iskolakomplexum azon gyakorlata, hogy négy fontos ünnepen imádkozott lengyelországi támogatóiért: a Pelplini Szent Jozafát Egyesület tagjaiért. A 4 alkalom: 1. Szent Adalbert emléknepje; 2. Jézus Szentséges Szívének ünnepe; 3. Szent Jozafát, az unió patrónusának emléknepje; 4. Szent Miklós emléknepje. Szent Adalbert és Szent Jozafát egyértelműen a lengyelséghez kapcsolta a bolgárságot.

11. A dolgozat 3 táblázaton keresztül bemutatja a rezurrekcionista közösség létszámának-, az edirnei iskolakomplexumban tanulók létszámának-, és a papnevelő szemináriumban tanult papnövendékek és felszentelt áldozópapok létszámának változásait a vizsgált időszakban. Ezek által a missziós közösség egyértelmű gyarapodására, a misszióban megvalósuló oktatás-nevelés eredményességére és a tanulói létszám növekedésére következtethetünk. A rövidebb életű szemináriumban csak az utolsó 5 évben csökkent a kispapok és felszentelt áldozópapok száma, viszont az intézmény fennállásának hosszabb (14 év) szakaszában nőtt vagy stagnált ez a létszám.

12. Kiemelésre kerül a dolgozatban katolizálás nagyarányú gyakorlata a gimnázium életében. Az iskolában jelen volt az abjuráció gyakorlata és az újonnan katolikussá lett jelöltek szentáldozásának megünneplése. A rezurrekcionisták iskolájában tanulók nem csekély hányada görögkeleti keresztény volt. Körükben nagy arányú volt a katolikus hitre való áttérés, jelentős volt a pravoszláv hitből katolizált növendékek száma.

13. Részletes bemutatásra kerül a dolgozatban a rezurrekcionisták rendkívüli tevékenysége az élet szolgálatában az 1877–78-as orosz-török háború idején. E tevékenység ébresztett elismerő tiszteletet a bolgárságon túl az oszmán katonaság tagjaiban és az oszmán kormányzat tisztviselőiben is. Ide tartozott a menedéknyújtás és a gyermekmentés: a háború miatt a településekről elmenekült asszonyok, nők és gyermekek biztonságos helyre gyűjtése és a róluk való gondoskodás, a gyermekek megmentése attól, hogy a rabszolgaság vagy a gyermekprostitúció áldozataivá váljanak. Itt kell megemlítenünk az odaadó életmentést és sebesültgondozást a rezurrekcionisták kórházzá alakított kollégiumában, továbbá a beteglátogatást és a betegek lelki gondozását a háború utolsó szakaszában.

14. A kutatás a lengyel tudományosság számára is új eredményekkel szolgál: egy lengyel alapítású rend missziós tevékenységét mutatja be bolgárföldön, melyben a missziós közösség tagjainak többségét a kongregáció lengyel tagjai adták a vizsgált időszakban, jelenleg pedig kizárólag lengyel rezurrekcionisták szolgálnak Bulgáriában. A kongregáció tagjai a latin katolicizmus nem egy liturgikus cselekményét, ájtatossági

gyakorlatát is meggyökereztették a bolgár katolikusok körében, sőt néhány teljesen beazonosítható lengyel sajátossággal is gazdagították a vallási-erkölcsi nevelést és a hivatásbresztő-papképző tevékenységet. A lengyel rezurrekcionistáknak a lengyel területek sajtójában megjelent közlései által szerezhetett információt a lengyel papság és a laikus hívek közössége a bolgárság uniójáról és a bolgár unitus mozgalom további sorsáról és hatásáról a nemzetközi politikában, a bolgár unitusokról, monostoraikról, a bulgáriai vallási életéről. Rendkívüli összefogás és támogatás érhető tetten a lengyel klérus és a lengyel területek katolikus közösségei oldaláról a bolgár katolikusok ügye érdekében. Az anyagi hozzájárulások és lelki támogatás nagyban hozzájárult a rezurrekcionisták bulgáriai missziójának életben tartásához és sikeréhez, és lehetőséget teremtett a tandíjat fizetni nem tudó bolgár családok gyermekei számára is az oktatásban való részesüléshez.

Megemlítendő – bár nem új kutatási eredmény – hogy a dolgozat lényegi részét képező fejezetek elé egy olyan fejezet került, melynek alfejezetei kitérnek bolgárság egyháztörténetének fontosabb eseményeire, a bolgárok lakta területek etnikai-nyelvi helyzetképre, az Oszmán Birodalom keresztényekkel kapcsolatos politikájára, a Szentszéknek a keleti kereszténységgel kapcsolatos politikájára, valamint a Szentszék és a bolgárság közt kialakuló kapcsolatokra. Ez által a fejezet által érhető meg igazán a bolgár unitusok helyzete és a rezurrekcionisták bolgárok közt végzett munkájának kihívásai. Megemlítendő továbbá – bár ugyancsak nem tartozik a saját kutatás új eredményei sorába –, hogy a dolgozat által betekintést nyerhetünk a bolgár unitusok 20. századi sorsába és képet kaphatunk a bizánci-szláv rítusú katolikus bolgárság jelenkori helyzetéről. Ez azért releváns, mert magyar nyelven rendkívül kevés munka foglalkozik alaposabban és nagyobb terjedelemben a bizánci-szláv bolgár katolikusok 20. századi és jelenkori történetével.

IV. Az értekezés témájához kapcsolódó publikációk

Publikációk:

Kata, Magony-Biró: Jański's Ideas on the Renewal of the Society. In: *Duchowość Klasztorów Polskich: Przekaz i Komunikacja X. Zmartwychwstańców: ku duchowemu odrodzeniu społeczeństwa*. Ed. MLECZKO, Wojciech CR. Kraków, Wydawnictwo Św. Jana Pawła II. 2015. 35-57.

Magony-Biró Kata: A megújulás személyes dimenziója Bogdan Jański és az általa alapított közösség lelkiségében. In: *Eszmetörténeti tanulmányok. Dolgozatok a 2012. november 10-én, Piliscsabán rendezett konferencia előadásaiból*. Szerk. BOJTOS Anita - NOVOTNIK Ádám. Budapest-Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, 2016. Doktoriskolai konferenciák sorozat 1. 231-244. A kötet forgalomba a pályázati finanszírozás miatt nem került.

Magony-Biró Kata: A párizsi lengyel emigráció apostola: Bogdan Jański. In: *Studia Varia. Tanulmánykötet – Pázmány Doktori Konferencia. 2016*. Szerk. BALÁZS József-BOJTOS ANITA-PAÁR Tamás et al. 416-426. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, BTK, 2016. A 2016-os Pázmány Doktori Konferencián elhangzó előadásokból készült kötet online jelent meg és az alábbi linken érhető el: <http://btk.ppke.hu/tudomanyos-kozelet/doktorandusz-konferencia-2016/tanulmanykotet>

Levétel dátuma: 2023. szeptember 26.

Magony-Biró Kata: Rezurrekcionisták a nevelés, a hivatásébresztés és a papképzés szolgálatában a 19. század második felében. In: *Fiatalkutatók és Doktoranduszok X. Nemzetközi Jubileumi Teológuskonferenciájának tanulmánykötete*. Szerk. KISS Gábor. 386-401. Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2020. A Fiatalkutatók és Doktoranduszok X. Nemzetközi Jubileumi Teológuskonferenciáján (Eger, 2020. 02.28-03.01) elhangzott előadások tanulmánykötete online jelent meg és az alábbi linken érhető el: https://dosz.hu/doc/to_dok/108/1613549482.pdf Levétel dátuma: 2023. szeptember 26.

Konferenciaelőadások:

Jański's Ideas on the Renewal of the Society. 10. Międzynarodowa Konferencja z cyklu "Duchowość Klasztorów Polskich: Przekaz i Komunikacja". Wyższe Seminarium Duchowne Księży Zmartwychwstańców, Centrum Resurrectionis w Krakowie. Kraków, 25 lutego 2015. r.

A párizsi lengyel emigráció apostola: Bogdan Jański. Pázmány Doktori Konferencia. 2016., Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, 2016. február 5.

Rezurrekcionisták a nevelés, a hivatásébresztés és a papképzés szolgálatában a 19. század második felében. Fiatalkutatók és Doktoranduszok X. Nemzetközi Jubileumi Teológuskonferenciája. Eger, Esterházy Károly Egyetem, 2020. február 28-március 1. Az előadás a konferencia második napján, február 29-én hangzott el.